KYAAJEL QMAN OJTXI'

maximiliano rojas
/hilario ramírez
/alfonso lainez
/luis crisóstomo

universidad rafael landívar
instituto de lingüística

KYAAJEL QMAN OJTXI'

maximiliano rojas
hilario ramírez
alonso lainez
luis crisóstomo

universidad rafael landívar
instituto de lingüística
guatemala, 1990

Colección "Lirica y narrativa tradicional de Guatemala", 27
Serie Mam, 6. Tercer nivel
Directora de la colección: *Guillermina Herrera Peña*
Directora de recopilación: *Julia Becker Richards*
Editor: *Moris Polanco Barrera*
Recopilación y transcripción: *Luis Crisóstomo, Alonso Lainez, Maximiliano Rojas, Hilario Ramírez*
Portada: *Mayra Fong*

JAQKB'IL TWITZ AQ'UUNTL

Kyaqiil Kyaq'anb'een qchmaan kyajna b'ant ojtxa', ok tkub' q'ama'n qwitz tzi q'aaq', tza'n saaj kyanq'ib'il chwaamb'aj; ja'la ch'ix tku'x naaj ti'j qk'u'j, b'ix ikytzan nti' tajb'laan nee'la tuj qwitz, tu'nj maa' tz'okx q'o'n juu'nxal xiimb'as tuj qwi' kyu'n aamq'.

Ja'la, maa' tz'eel kyniiky' tmaqal xnaq'tzaal ti'j tipmaal kyaq'anb'een qchmaan. Tzintzan nchi tiipx tmaqal xnaq'tzaal te tzaluu' b'ix te juu'nxal tnam tu'n tb'aj chmo'n kyaqiil kyaq'amb'een chmaamb'aj tu'n tb'aj tz'iib'an b'ix tu'n teel kyniiky' ti'j, tu'nj at nim tipmaal.

¿Yajtzan ch'in qee, atpala tipmaal, atpala taj b'laan qee?

Maa' tz'eel kyniiky' tmaqal xnaq'tzaal ti'j kyaq'anb'een qchmaan te ojtxa, qa at tipmaal, qa at taj b'laan. Niipantzan tjan chmo'n kyaqiil b'ib'il kyajna b'ant kyu'n chmaamb'aj b'ix b'a'n qu'n. Ja'la xel q'o'n tuj xnaq'tzb'il kye tal k'waal, tu'n teel kyniiky' ti'j tza'n saaj q'iij ojtxa', b'ix tu'n teel tniiky' ti'j kyanq'ib'il qchmaan b'ix qanq'ib'il ja'la.

Maa' tzaaj jun naab'il, tu'n t-oonatz kyaqiil kyaqiil txak xnaq'tzb'il at tuj qtaanmi, maa' we' "Jun u'j te chmob'il kyaqiil b'ib'il" at tuj qtaanmi, jatun b'a'n tu'n tku'x tz'iib'at kyaq'iil b'ib'il b'ix b'iitz b'a'n kyu'n qxjaalal; tzanyx tuj kyyol aamq' b'ix tzanyx kyuj kyaqiil yool at tuj qtaanmi Guatemala.

Tnaab'il u'j luu', jun oonb'il ti'j xnaq'tzb'il kye tal k'waal; kyja'tzan tuj kyaj kolan xel chik'b'eet, aa'yax niky'puun b'a'n kyu'n k'waal tu'n kysch'iin tuj qyool b'ix tu'n teel kyniiky' ti'j tnab'il b'ib'il tz'ib'an maj tuj u'j.

Qe b'ib'il tz'ib'an maj tuj u'j luu' tzajnaqa tuj tnam te chnab'jul, t-xol Juub', San Marcos, qee' aq'uuntl ti'j tuj xjaaw te Febrero b'ix el b'aj twi' tuj Octubre tuj ab'q'ii te 1989.

Minti' maa' b'aj ch'ixpeet tx'olb'ab'el kyee b'ib'il, tza'n saj kyq'ama'n xjaal, aax ikyx teen maa' ku'x tz'iib'at tuj u'j.

Qa minti' ma tz'eel kyniiky'a ti'j juu'n twitz yool, b'a'n tu'n tku'x kyki'na tuj juun txaq u'j, jatun tku'x tii t-xi'leen, al maj juu'xal q'amab'al tee tuj juu'n kojb'il.

Maa' b'ant jun u'j luu', chjoonta jun oonb'il saj tq'o'n Agencia Internacional para el Desarrollo de los Estados Unidos. Chjoontlaqa xjaal maa' tzaj kyq'o'n ch'in pwaq tee oonb'il tu'n tb'ant jun u'j te kysch'ib'il k'waal ajqa nchi xnaq'tzaan, b'ix noq alkyeexqa joka chi sch'iin ti'j.

TZALAJB'IL TI'J JAL

Atzun ojtxi' n'oktaq tzalajb'il ti'j jal. Aye'tzunjo' xjaal teejtzun n'ok tzalab'il ti'j jo' jal kyu'n te tneejel ntzekyo'njo' jal aju' at ka'b'e taltok ti'j.

Ntzaj chmet ex njax kq'o'n ttxa'n twije'; ajtzun nkutz junmalte aj tok awetjo' kyjo'n junmajtel nokjo' tzalajb'il ti'j.

Atzun tzalab'il a ule nkane q'ol kyulab'il tib'aj ex nku'tz nim jalwentel ttxa'n twije' ex njaw jtx'et ex nb'aj xet, ex txewaayet.

Jun tzalajb'ijo' nb'aj kyu'nqe' xjaal ojtxi' tu'ntzun ataq jun tumel kyu'n ikjo' tu'n txekq'o'n chjonte te jal ex ntxekq'o'n chjonte te qman ta' twitz kya'j.

Atzun tb'ijo' tzalajb'il n'ok kyu'njo' xjaal ojtxi' njaw tk'uj jal maqa nja twi' jal.

Atxjo' tzalajb'il nb'aj kyu'njo' xjaal ti'j jal, nyakxe' ch'int tumeljo' se'n ojtxi'.

JUN JA

Chitzi'n nyoolajtz, at ka'b'e xjaal jaw kyb'iinchen jun kyja, mikytzi'n nti'xtaq tuumel tu'n tb'ant toj kywutz qu'n mixti' klaabs mikxe' tze'nku' ja'len, ayetzi'n ka'b'e xjaal kub' kyb'iisen tu'n tb'ant kyja. Mikytzi'n nti'taq kxb'il tu'n tajb'en te xikyb'elte.

Uul toj kyk'uj, yajtzi'n tkub' qb'iinchen aaxjo tze chichii'. I'okten b'inchel tze, mikytzi'n ajo' tze a tok tb'i q'aqtze.

Atzin kub' kyb'iinche'n te tzuyb'ilte txqantl tze atzin ajb'e'n kyu'n a taanmen pchan. Exsin i'okteentz xhuutel twutzjo ptzo'n tu'n q'aaq', atzinj te t-xopq'aj tu'n q'aaq' atzintza' okxe kylemo'ne a juntl tze a ootaq b'aj kyb'iinchen.

Ikytzin ooke' toj twi' ja kyu'n te tb'ant, aax tze ook te xikyb'elte' juntl tze, b'e'x b'ent ja kyu'n xjaal.

Te' saaj ab'q'e ojtxe mikxite' tze'nku' ja'len at te kxb'il.

Metzinte chwiinqel ojtxe mikxi'.

ANQ'IB'EL KYE XJAAL XHI OQ'ONAN

Aye'qe' xjaal ojtxi' teeyel junje' kojb'il nche'xtaq oq'onal maxtze' mlaj.

Teetzun xhikane xjaal maxtze' mlaj naqxtzun xhikyej toj jun nin ja, atzun ja aju' o'kx twi' tjax tlataq t-xe, extzun nqayen ta' k'uulwentel ti'j nin ja.

Nchi kutantaq xjaal teej kyb'inte nchi tzquje'n tiigx toj k'uul, ni'xjo' xjaal xikb'antzun qawe'ks kyaqix qb'et.

Tu'ntzun kye xkup aju' nchi ch'on xjaal ni'xtzunjo' xjaal xhi ja xo'b', ex ni'x kyaqil kyb'et b'ajawe' ex xhikuten tzlineljo' mu'xh xkyb'il.

Aye'jo' tiigx naqtzun xhi oq te jun pak ex b'aju'l jumajtel ki'j xjaal.

Aye'qe' ni'x xjaal otaq tz'ok kxo'b'el kye tiigx. Aye'qe' ni'x xjaal nok kyjoyel kyu'njo' tiigx tu'ntzun otaj chi iwel kyu'nqe' xkup ajo'.

Kub' kychmo'n ni'qex xjaal kib', ex xhikuten paatel k'uul ta' nqaku'n ti'j nin ja. Ik tumeljo' b'yolqe' ni'x tiigx ki'j xjaal.

JUN LAAJ OJTXI' TEEJ JATZ LAQ WUTZ TE XHKANA

Aju' wutz xhkane jatz t-xa'n nim tz'awen ex jatz t-xa'm jun xkup nintzwentel ik tumeljo' se'n jun Lyon.

Teetzun xkuten wutz xa'l nim tz'awen ex nim xjaal xhib'aj; aye'tzunjo' at wenes kyja ti'tzun xhikutz'aq, aye'tzunjo' nya' wenes tal kyja ex xhikutz'aq.

Nimjo' xjaal b'ib'aj ikjo' tu'ntzun nim tpimel tz'awen ex ni'xjo' k'uul xhi kub'aj ex ni'xjo' kyjo'n; tla'taq kywajo' xjaal; aye'jo' xhi kyleet; naqx xhi b'apan we'yej.

Aye'qe' xjaal xhi kyleet xhi b'apan we'yejwentel ex tta' tumel tu'n kyb'eet.

Atzun jun xjaal xkyneet jun b'ooch tu'n nintzwentel ex xjax twi', extzun xaanj toj twi' jun wutz ex xkuten lekulte t-xe jun k'uul at t-xe; kyneet jun tal chi'l tyu'n.

Teejtzun tuljo' iichen tuk'e b'ooch ex kuten sipeljo' tal t-xe k'uul xkynet tu'n, junje' tal pixh xetq'o'n teyel junje.

Nim ky'ixk'oj b'aj kyu'njo' xjaal ojtxi'wentel.

MAXH EX TAAL

Jun maj ojtxe toj mlaaj. Eex jun xjaal si'wel, atzinj te tpon ttzi k'uul.

O'kxte' txi tb'i'n n'ooq' toj twi' tze. Exsin jaxtka'yen atzi'njte' tloontz jun maxh tokx txool tq'ob' tze, chle'n taal nchu'chintaq ti'j.

Atzinjo xjaal q'i'ntaqjo' tsu qu'n tu'n twi'xex chkyin tu'n tsuuyen.

A'kxtaq ku' wa'l txe tqan tzee jatzti'njo tsu exsin xi tsuuyentz.

Atzinjo maxh a tokxtaq toj twi' tze, mix ti'x na'n tu'n te' ttzaj tlank'enjo taal, tu'n t-xob'il.

Atzinte' xjaal a wa'ltaq txe tqan tze. Noqx tkub'l kstaal tu'n te' tk'ul lank'ajo' taal maxh txul ku'x toj kstaal.

Exsin kub'jo' xjaal toj b'e tuuk'e taal maxh tu'n tkaanen tzmaax tja.

Atzinjo maxh a ootaq txi' taal tu'njo xjaal.

Tuk'e tkyaqiiljo tq'ooj xi' jyol juntl tuuk'e b'e'x b'ant kab'e kyb'aj exsin itzaj lape toj tqamb'en xjaal, noqtzin aajo mix lajeetejo xjaal kyu'n qu'n ootaq kaanente' tja.

Noqxpattzin lajeet b'exitla b'aj kyu'n maxh.

Ikytzin b'ajo ti'j jun maxh tu'n jun xjaal ojtxe.

Jun la'j kyu'n qchman.

MAXH TOJ K'UUL

Tchwiinqel maxh toj k'uul te' ojtxe nchi b'eetaqjo' xjaal toj mlaaj, ajtzin kyb'aj ku'x mo aj kyb'aj jaatz.

Tzuunx nchi ooq' kye maxhween, tzuunx nchi xch'iin toj twi' tze.

Chitzi'n nyoolajtz qa ayejo maxh xjaalqataq, qu'n tu'n ikyqa' tze'n jun xjaal.

Iky kywutzjo' jni' kyq'ob', tze'nku' awo. Ex atl nq'mante qa a xjaal s'eel ti'j maxh, mikytzi'n tzenlixixla noqtzin jun la'jo ikyjo.

Tu'mpatzi'n aye' maxh qama chi okqyeso'n toj k'uul, attzila jun xjaal okyesoonte jun maxh toj k'uul.

-Ti'n ntjyo'n tzaluu'n chitzi'nch: Atzinte maxh b'e'x tzaaj tq'ooj, xilipen tooqel tq'ob' tze tu'n tq'ooj.

Okten xo'lte' xjaal tuk'e tq'ob' tze atzi'n xjaal b'e'x ky'ixb'e tu'n maxh.

Ayetzinjo' maxh at kynaab'l noqtzin tu'n miina nchi yoolen, noqx tu'n ch'in ntzaaj kytx'u'jel kyijo' qya.

Te' ojtxe at jun qya xi kyiiq'en maxh toj k'uul, atzi'n qya okxkyq'o'n toj jun jul, atzilajo twaa' qya xi kyelq'en maxh i'uul q'ilte toj tjaa' qya.

Atzinte' qya, atwaajo' xi tq'o'n maxh a lob'j yineey, ikytzin anq'ene' qya.

Kneetl te' qya, mikytzi'n ootaq b'eet q'iij toj k'uul kyu'nkye maxh, atzin jun la'jo ti'jo kychwiinqel maxh.

YAYE MO XJAAW NK'ANT QNIIKY'EN

Chichitzi'n qchman ojtxe makub' kyyoolen, atze'nku' nnaaj yaye.

Atku nnaj tze'nku' ntzaaj wajxaq mo b'eljaj te qniiky'en. Tze'nku nnaaj.

Ayeqatzi'n jni' xjaal njaw kychmo'n kyiib' nchi okten tzlinky'elte jni' ttx'aqen tz'uutz' ttx'aqen macheet noqx alkye txqantl nchi' okwe' tzlinky'elteween.

Tu'ntzila tkleetjo yaye kyu'n tu'n mi' naaje tu'n mi kyime'.

Jte' oor knaajel yaye a'laxsin nchi wok'chi'n ttx'aqen kxb'il. Tu'ntzila teelnajo qniiky'en ti'j yaye tzmaaxetzila nchi b'ajxi' ktaal ajtel spiky'e.

Aja'len okqo naajel qokyimel qu'n matxe yupjte yaye chichitzi'n.

Ikytzi'n xkub' kyyoolen qchman ojtxe.

Maala qojawxte nim twutz qman toj kya'j ajaa' ma naaje yaye qu'n ikytzila kyyooljo nkub' kyyoolen ojtxe.

Chichitzi'n qchman lyjaluu'n:

-Qya te yaye, aja'len b'a'nlaqa tzuul yaab'il kyi'jo qya. Qapa nlaay qob'aj ex tu'n tkleet qu'n kujqaxa.

Kykyaqiilx nchi b'aje'tz pe'n tuk'e jni' ttx'aqen kxb'il. Ex nya' noq wa'lqa qala' mejleqa nchi na'n Dyoos ween, qu'n iiltejo ootaq tzaaj tu'n ootaq naaj yaye.

Ajtzila txi kyka'yen ajtel spiky'e tzuunxsila nchi tze'jetz.

Qo'qa ktaal ja'len maatxe kleetejo yaye chichitzi'n qchman ojtxe.

Atzin jun la'jo ti'j yaye ajtnaaj.

KOJB'IL SA'B'L IICHEN

Jun la'j kyu'n qchman ti'jo kojb'il Sa'b'lch, ikytzin txilnen tuumeljo kyjaluu'n:

Te' ojtxe nti'taq tja xnaq'tzb'il nti'taq nim ja tze'nku' ja'len.

Atzila took juunjun kychma'b'l a tok tb'i te "twutz jaayen". Ajtzin kyxi' tojo chma'b'l noq nchi kub' ten toj pk'at majqa toj chq'aajlaj, nimx txqan kyb'aj iichen npon.

Atzila kykaanen aantza, at jun tze matiij tkub'.

Txqante' n'okten txe tqan tze ex txqante' n'eex sa'l tiib' toj pk'at. Ajtzin kyxi' ok kxel b'iinchen kywa kyu'nxjo' kyqya.

Ayetzinjo qya nkub' kyyoolen kyjaluu'n:

-Qa kye' jni' iichen noqx nchib'aj xi' sa'l kyiib' toj pk'at chitzi'n kyi'j kychmiil.

Ex chichi' qya kyjaluu'n:

-Noqtzila qanchi ten toj chma'b'l exsin nxi kywa, chitzi'n jni qya.

Ayejo qya kyxu'jeljo jni iichen ayetzin machi okq'oonte tb'ii' te "sa'b'l iichen".

-Noqtzin aajo tuk'e ma b'eet ab'q'e matx'ixpajo tb'i kyu'nxjo' xjaal, aja'len tok tb'i te sa'b'lch, atzinjo tb'iixex sa'l iichen. Chichijo kyxu'jeljo jni' ojtxe xjaal.

Atzin jun la'jo kyu'n ojtxe qchman, nimjo ajtzqi'n kyu'n ti'jo jni' xb'aj ojtxe te' xhi anq'en toj kychwiinqel, tzuunx nkub' kyyoolen ja'len.

A jni' ajtzqi'n kyu'n nim toklen te qe ja'len, aye jni' la'j ojtxe nim naab'l q'i'n tu'n te qe.

-Atzin jun la'jo kyu'n qchman.

JUN LA'J TE' XKUB' QUUQ

Te' tkub' quuq ojtxe, okten kyaqlenjnab' nim ween, tzaj lu'len tx'otx' ex jni' ja b'aj qu'tz'enween tu'n kyaqlenjnab' te' ttzaajo quuq.

Te' tuultzinte quuq kub' yupjtzin tetz ja'len jni'qaj tal txuk b'aj ul lipen twutz ja tu'n kyxob'il te quuq te tkub' yupj tu'n te quuq ojtxe.

Atzinj te' ttzaj tii'nxte quuq tiib' b'aj jax nooj toj twi' ja tu'n quuq.

Chichitzin qxjaaleljo ojtxe makub' kyyoolen, makutz jooket tu'n tz'uutz aj tjax nooj toj twi' ja tu'n quuq.

Atzi'n quuq atza' tzaaje tojo jun wutz atza' ta' tjik'x Txeljub', aanjun wutzjo' laaqj chitzi'n. nimjo xjaal jaw na'n Dyoos b'ajok kychmo'n kyiib' juunx, toj jun ja tu'n kyxob'el teejo quuq ex at okx tjpu'n tiib' toj tja noq nna'n Dyoos ween. Qu'n tu'n nim tipumaal kyaqlinjnab' ex nkub'ek te quuq ween a te' ttzaaj quuq tojo ab'q'e ojtxe.

Ikytzin xkyij kyyoolenjo qchman ojtxe te' xkub' quuq.

Atzinj te' tsqix majqa te tqen, atzinj te tqen, noqtzin aajo. Nti'xtaq tuumel tu'n kyeexjo xjaal q'il jun kysi.

Ajkyxi b'eet toj quuq b'e'x nchi el taanenen tu'n quuq tzmaatza' nchi aq'eku' tzmaax tzya' majqa toj xaq. Ex ajttzajo' kyq'iiq' tzuunxix jatz tolelen te quuq ajtjaaw twutz kya'j.

Machi xob'jo xjaal te xkub' quuq ex ttzaaj kyq'iiq'.

Yajku' te' tkub' tz'aq tipumaal, cheeb'e te' tkub'aj quuq ex tzaaj jb'aal nim cheeb'eku te' kub' tzyeet inkyinen s'el wen twutz tx'otx' mikytzi'n yajween.

Nimjo xjaal xi' tu'n quq aj teex k'leel ex aj teex si'wel, tqanx nchi eltanenen tu'n quuq tzmaatza' nchi aq'eku' toj xaq.

Atzin jun makub' kyyoolen qchman te' xkub' quuq ojtxe.

JUN YAYE

Xi' jun yaye Kyik'lel toj jun ti'j k'ul, ja'kxtaq tkanen tej tpon jun q'inen tk'atz, tzuntzin nel tchwinqela ti'ja' aq'untl lu'n chi q'inen te tzuntzin chi' yaye, jte' tzin tkamitza chiw tzmaxi'xja tzencu niky' jun tal rit chi' yaye. Qa tzentajtza txiy kamil wuk'i'y ky'a tz'oc nchjon ex ky'a txen q'o'n tey jni' taja, nlayxtzintz chi' yaye altzinkyewetza' chi okil ka'yin kye nrit qa ma chinka' tuk'iy chi'w. Atze'n tq'ma' q'inen noq kab'e q'ij ch'in we waj b'ex ky'a meltz'ajtl tetza ka'yil kye trita chi'w, ky'atzintz qa noq kab'e q'ij chi' qya, Ma' qo'x janen mitz'unqiku' twutza.

Atze'n tej tjaw tjqo'n yaye twutz mi'x e'le' tniky' ja' tumeltaq ta'ye'.

Atzi'n xitq'man q'inen te: ky'a tz'etz tsk'o'njiy jni' kel wen te tey, tli' yaye jni' tb'anel klob'j, xb'alen amj sipj xjab' tb'anilqi'x tzunx nchi tilky'aj wen.

Ayetzi'n tal ja' yaye ixi' jyolte tu'n mixja' kanene' ok qix taq kye rit nchib'ettaq toj chq'ajlaj tej kykanen, b'e'x imeltz'aj kyja tu'n mix ja jyete' kyu'n. Atze'n tej tjapi'n kab'e q'ij b'ex xta'ja'q'inen wa'b'ilte' yaye ja tzaje' tine. Atze'n tej tmeltz'aj yaye tja, toj kywutzja' tal ex tchmil kab'e awq'e ex naj atzi'n toj twutz noq kab'e

q'ijch'in. Otaq tz'el ch'iy tk'u'ja' yaye jte' b'in kuch'in q'ij tej tul tal, okx q'o'n tchuj, atzi'n tej namtaq txi' chujil kyij tk'ms'n kye tal txin mi' ku'x kyka'yinkye' wala' qu'n noq tzaj il qi'j chi'w. Kutzin chichinajkye' txin, ja'xtaq tokx yaye toj chuj tej tku'x kyka'yin, jun tal netz' wakx ite' tal tkach tej tiwle kyu'n. Jatz qimpaj iky' q'il tnane toj chuj b'e'x ixi' toj wutz.

TNAM EX KAMPAAN

Teej ojtxe saaj ab'q'e kyu'n qchman, a tnam te txoolja, aataqtza tu'n tkub'e toj kojbil te chq'aajlaj.

-Noqtzin aa'w attaq jun kxb'il a ntzliinen a tok tb'i te kampaan.

-Mikytzi'n atze'nku' nqosqis ootaq txi', nti'ljo kampaan te qtaanmen, atzila s'ok q'o'n te b'iinchb'elte tu'ntzen tkub' ten tnam aantza', toj chq'ajlaj.

-Ajqsqix ootaq kaanenl tojo ja tkub'e tnam ja'len. Aantza' ootaq kaanene' ajqsqix, ikytzi'n nyoolajtz kyu'n qchman ojtxe.

Mikytzi'n tzenlila tteenla nkaanela ajqsqix nti'l.

-Mikytzi'n anix a'l s'eel tniiky' te, alakyeela nxi q'iintela.

Qu'n tky'etaqxla tu'n tb'anjo qtaanmen tojo najb'el te chq'aajlaj.

Axlatza xkub'e niiky'ete xkub'e b'iisete, mojqa a Qman toj kya'j xq'maante nlaaxex b'ant nq'maante'y ti'jo ikyjo.

Mikytzi'n atzin jun tuumeljo ti'jo qtaanmen te' xkub'ku xkye. Aatza xkub'e niiky'ene tojo chq'aajlaj, noqtzin aajo mix ti'l ajqsqix, atzin jun teechiljo' apatzi'n kampaan a atx ja'len, toj qtaanmen.

Atzila kampaan ma' jaw k'lo'n ti'j tze tojo najb'el te chq'aajlaj, mikytzi'n chq'aajlaj taqjo jun najb'el atzi'n.

Chitzi'n qchman ojtxe ma kub' kyyoolen.

Noqtzin aajo tze'nku nqo'el sqix ootaq kaanenljo kampan a tojo najb'el ajaa' tkub'e qtaanmen ja'len. Te' qtaanmen te' saaj ab'q'e ojtxe kyu'n qchman, atzin jun tqaneljo te' tkub' b'iinchen mojqa tkub' xikyb'en qtaanmen, b'a'nlaqa matziky' tib'aj ooxe jok'aal ab'q'e.

Ikytzin jun tqaneljo, ikytzin jun la'jo kyu'n qchman te' saaj ab'q'e ojtxe.

Qa aajo tnam te Txoolja, mi'xtziiyajtze tu'n tkyij toj kojbil te chq'aajlaj.

Jun tnam ma b'eet ab'q'e tkub'len xkye kyu'n qchman.

XHIKY TUK'E XO'J

Jun maj attaq xhiky ttzi a' o'kxte' tpon xo'j tk'atz xhiky.

Chintzin xo'j te xhiky kyjaluu'n:

-Titzi'n nb'ajtey tzaluu'n, nti'te toklen tu'n ttzaaja tzaluu'n chitzin xo'jo te xhiky.

Xi ttzaq'wen xhiky, tililateelay ntq'ma'nla, neetzinj lu'n jun tchi'y tku'x toj a', kaa'n ka'yenkuxsin.

Chiqa aaxjo twutz xhiky q'ancha'l toj a'.

-Ok kyjaawetztetz qu'n mikytzi'n qo k'wan ti'j a' tu'n tjatzb'aj qu'n.

-Ex kutzin chitzin xo'jo' okwe' xo'j k'wal a', mix jatze b'aje te a' te' txi maal tk'u'j xo'j tu'n a'.

-Kux k'waan a' tu'n tjatzb'aj a'kx ata aj nmeltz'aja, ma' chi'n tz'a'lel -chitzin xhikyjo' te xo'j, mikytzi'n nya' tz'a'lelte xhiky xi, majx aaj te xhiky tja.

O'kx te' tjalaank'aj xo'j tjaq' k'u'j ttzi a', b'e'xsin

tzaajx txqan tq'oojtz ti'j xhiky.

Mikytzi'n ex tenkuxtej neej chitzin xo'jo.

Tojtzin jumajtl te' tel kneet xhiky tu'n xo'j, a aate xhiky at-xte tiilwee'y.

Chliinxte xhiky twutz jun paqx jyeet juntl tuumel tu'n.

Tokxtaq tjaq' jun aab'j exsin xi tq'ma'ntz te xo'j kyjaluu'n:

-Xo'j kutzajtzin qo moojen ti'jo jun tij aab'jlo, ch'ix ttzaj toolj machin sikytixa tjaq'.

We'ktzin twutz, matiijapate ma' twutz tqan, nlaapan tzaj tooljtetz ikyjo, ch'in jyol jun tze tu'n took te xtoob'elte ja'lax chin uula', mikytzi'n mi' tz'el b'eeta b'e'x ktzajel toolj b'e'x kb'ajela tjaq', qala' ky'a'n tz'eetza ajwuula' tuk'e tze chitzin xhikyjo.

-Kutzin chitzin xo'jo, kyij ten xo'j xtookelte aab'j kyuk'e tqan.

Noqxte' teexte xhiky, tqanx xi'te xhiky toj tja naqchaj, eex junte xo'j tq'iij tjaq' aab'j tu'n xhiky.

Uul toj tk'u'j xo'j chin eelexwe' ja'len, mikytzi'n jun lipenqanxa ajweexa', chi ma'xaqlte' jun plajxil.

N'etz lipen xo'j ja'len tqanx xi' toj xaq tu'n txob'el te aab'j.

JUN TXIN S'OOKX TOJ WUTZ

Ataq jun txin nyole tukejo' t-xqolab'.

Atzunjo' txin ajo' nxi'taq pastorelqe' rit, ataq t-xqolab' nkane junje' kub' nenelte maxtze' jatumel npastore.

Jun kub' xkane jun ku'xe'n tkyitz txin, nyataq ku'xe'njo' t-xqolab' txin juntxe' xkane; ate' xkane tajb'il Wutz. Ex xetma'n tejo' txin:

-Lajonx teye t-rit ok chi kanel kye' kyjunex tu'ntzun matxe' kane amb'il tu'n kyanj, ya jale qatenku jun pak tzela ex ok chin xel weye' wab'il teye tjaye maxe' aj ttzaj qlolej aj qanj.

Atzunjo' txin xetma'n:

-Wenne' ok chin we'b'ele' tukene -chi xetma'n.

Tejejtzun tzaj qlolaj xitma'njo' txin:

-Oniye qa anj jale matxe' tzaj qlolej chi txin xetma'n. Atzu'nte ku'xe' xitma'n:

-Oniye qa anj.

Ex nchib'eetaq twi' jun wutz teej xetma'n txin:

-Kuj nya' tuke' teye nchin yole' weye:

Atzunjo' ku'xe'n xetma'n:

-Wuk'ene' weye' nyoliye ik tenjo' ja ok kxele wuk'e'ne' chi xetma'n.

O'kx te' jqet ttzi wutz jix xo'b'jo' txin ex xetma'n ku'xe'n te, atzunja kyel wi'ne' taane oktzun k'wel nqo'ne tib'aj jun tzaj tu'n kkil xjaal qa atze' tayene toj tk'u'j wutz lu.

Atzunjo' tajb'il wutz okxti'njo' txin tuk'e toj tku'j wutz, teetzun tpon txin atze' nim ky'ix k'oj si'kx tu'n teej tten tu'ntzun naq ttxa wakx, ttxa cheej te tk'wa, b'ajtzun jwe' lajuj q'ij ten atzun.

Ate' tajb'il wutz xitma'n te txin tu'ntzun tanj tja ex seetz toj tk'uj wutz nakjan te a'qel, extzun xi' tja teej nb'eettaq xkuten jch'il, ch'ixhtaq tpon tja xtma: nane, nane, nane wekse aqinwejuye' matxe' chi nuule', ex lwe jawe'jo' txub'aj ka'lte jix xoo'b'wentel teej xitka'ye'n xhb'i'qtaq, ex etz te' mambaj ka'ltee.

Ex xetma'n:

-Aqinjuye' matxe' chi nul.

Ex xkuten chikb'alte se'ntumel xeq'ine' tk'uj wutz, ponb'aj chikb'a'belte tu'n, naqx jun seman te' tten ex kyim.

OONE EX JUN TXIN

Jumaj ojtxe at jun oone otaq kyij naaj kyu'n tuuk'e, noqtzin ajo ayitzi'n xjaal ite'taq toj tnam kyajtaq tu'n tkub' kyb'yo'n oone.

Noqtzin ajo' nlipen oone toj b'e. O'kxte' tel tk'ulb'en jun txin, xi tq'ma'n oone kyjaluu'n.

-Aay ku'xen txin, miina txi tq'ma'n qa atza xhinxe'y tojo b'e lu'n, qu'n aye xjaal luqa' nchi jyon wi'ja tu'n nb'aja kyu'n. Qatzin ma' moojente wuuk'e'y ex ok chin moojel we' tuuk'ey toj juntl maj noqx tze'n tuumel.

Xi ttzaq'wen ku'xen:

-Miina jaw b'iisen oone q'iinx tiib'a kux tz'eewen ttxlaj b'e nlaay txi nq'ma'nwe' kye xjaal.

Atzi'n txin xi tq'ma'n te oone kyjaluu'n: Noqit aku' tz'oonentetza wuuk'e'y nchi'j, qu'n tu'n at jun qe' qchma'b'il k-ookel, mikytzi'n o'qaxjo' txin chi teemb'el toj chma'b'il.

Ex at jun oyaj k'wel q'o'n tu'n nejneel, te tnam.

Mikytzi'n ite' txqan xma'k chi k'wel q'o'n, kyxooljo

xma'k, tu'n tok qye'k'e'n ajo xma'k te nejneel.

Noqtzin ajo nya' wajtzqi'n ajo xma'k te nejneel.

Tzaj ttzaq'wen oone tee' txin:

-¿Tiqu'n qa miina, ok kxel nye'k'e'n teey?

Nya'tzin tze'n k-ookele tu'n tloontey, tneejel, ajtzin wokpe'n tuuja, ok chin lipelwe' kyxooljo jni' xjaal.

Ajtzin ttzaj qaanen kyee'y tu'n txi kyq'ma'n -noq chin xel lipenwe' ti'jo xma'k te nejneel.

Ajtzin npoo'n aantza b'e'xsin kxe'ltetza ye'k'elte, qu'n nlaay tz'eel kye xjaal kyniiky' qa ayi'n ootaq chin txa'j ye'k'elte teey.

Tpon q'iij a jaa' tu'n tooke chma'b'l kye' txin nim txqan xjaal pon.

- Ankyeete' txuulen kxe'l ye'k'elte' a nxma'ka' majqa nbecha', kxe'l jun te' oyaj te chitzin nejneeljo xitq'ma'n.

O'kxte' tokpen oone, txuulen pon lipen ti'jo t-xma'k nejneel.

Atzinjo nejneel tzaj tq'ma'n:

-Aja'len b'a'n tu'n kyik'xa' ye'k'elte ajo nb'ocha majqa nxma'ka'.

Ajo txin a otaq yoolen tuk'e oone, txuulen xi' yek'elte alkyeejo xma'k te nejneel.

Ex b'e'x tzaj q'o'n jun oyaj te a nim tipumal.

JUN KU'XE'N XEQ'I'N TOJ TK'UJ WUTZ

Jun ku'xe'n xaanj b'eetel naajchaq kukx nxiye' wentel, atzun jun kub' xkub' tlu'n tib' tuk'e' tajb'il wutz.

Atzun tajb'il wutz xetma'ntzun:

-Jatumel xaanje teye. Atzun ku'xe'n xettzaqb'e'n:

-Naqx xhin tzaje' b'eetel tzelu.

Atzun tajb'il wutz xetma'n:

-Qotzunteye wuk'ene'.

Atzunjo' ku'xe'n xettzaqb'e'n:

-Lay, tla' otzqi'nteye wune'.

-Tla' otzqi'n qine tune qo' wuk'iye'; at te qpwaq atze'.

Atzun ku'xe'n sexob'wente, xeq'in tu'njo' tajb'il wutz extzun okx toj tk'uj wutz.

Atzunjo' tajb'il wutz xetma'ntzun:

-Matxe' tzule tzelu at te qwa tzelu, kxe'l tpane kxe' twaye xetma'n:

Atzunjo' ku'xe'n tla' tzun tzo'qe'n tuntzun ni'x twa tla' xi' tu'n, tuntzun toj t-xel pan ntzeqo'n txa wakx extzun toj tk'wa ntzeqo'n ttz'al cheej.

Setb'a'n ku'xe'n qa teej kane toj tk'uj wutz nimqe' cheej, ni'xqe wakx, ni'xqe' b'ooch.

Teejtzun nchin b'eetaq, xek k'a'b'e'njo' kan kytzi wije' exjo' tajb'il wutz xetma'n xho, xho, kuttziye; cheb'e' kub' kuyejo' kan junmajtel; lu'le' ku'xe'nwentel ex kuten qanelte te qman tu'ntzun tzetq'o'n tipumal te.

Setb'a'n ku'xe'n teej seq'o'n tchi' b'ooch tu'njo' tajb'il iil ex juntix seqba'n te tu'ntzun ti' xet-xone tb'aqel b'ooch.

Atzun tajb'il wutz xetma'n tejo' ku'xe'n:

-B'uxt-xiye awalqe' b'aaq lu toj tx'otx'. Xaanj ku'xe'n awalqe' b'aaq, teejtzun tbajlen qaqlajuj q'iij otaq chi chichiy tal b'ooch tu'nqe' b'aaq xe awet.

Xetqo'n tajbil wutz jun muj t-xajel ku'xe'n xky'b'il

wentel; atzun ku'xe'n yoole tuk'e jun xhjo'q' ta'taq atze.

Atzunjo' xhjoq xetma'ntzunte:

-Ajt-xiye tz'alel kwelex tq'one qama' toj a'; junrat chib'ajeljo' t-xajele xky'b'il, ex junrat tz'eex tzaqpine tzelu, ik tumeljo' xkub' tb'incha'n ku'xe'n teejtzun xb'aj jun xjaw otaq chi b'aj t-xajel.

Atzun tajel wutz teej xetka'ye'n otaq chi b'aj xjab' tu'n ku'xe'n; xetma'ntzun jurat xb'aj t-xajele xky'b'il iktenjo' ok k'anjele tjaye ja'.

Atzun ku'xe'n oxix tzalajwente qa ok kxel tja, teejtzun kane ku'xe'n tja naqx semant tten ex xkyim, teej xkyim anjs ti'j juntmajtel toj tk'uj wutz.

KAB'E K'WAAL NB'EETTAQ TOJ B'E

Jun qya eex b'eetel noqx ntzaaj txe kya'j atzin te' txi tka'yen ikyine kytzaj laq'e kab'e k'waal, ju'n k'waal tal q'aq twutz ex ju'n k'waal tal xhkyaq twutz.

Tzunx nchi tze'jexween kykab'el atzinj te tpoo'n qya kyk'atz itzaaj q'olb'il te' qya.

Atzinjo qya xitzin yoolen kye chitzi'n kyjaluu'n:

-Ja' tuumel mache'xe'y k'waal.

-Tzaj kytzaq'wen.

-Nqo jyoo'n jun najb'il te qee'y, maqo eetzqe' ajaa'taqjo oto'ye'y nya'tzin tiqu'n, tu'njo maqo kub' yaajenxqe' aantza mix ti'x wutzb'aj qi'ja achaqx kyajb'eljo xjaal nchi jaxwe' qiib'aja, matzik'xqe' qu'n aantza.

Noqtzin ajo ayeqatzinjo xjaal oktzuul toj kyk'u'j ex ok k'wel kyxiimen tiqu'n maqo eetza'.

Atzinjo qya xi tqaanen kyee' k'waal.

-Ja'n tuumel tzajnenqa'y ex ti'n kyb'ii'y noqit aku tzaj kyq'ma'n wee'y chitzi'n qya kye. Aye tal k'waal

tuk'e tkyaqiil tze'jb'ajil tzaj kyq'ma'n:

-Atza' xqo tzaqje'y tojo kojb'il twi' xb'uujeb' toj chnab'jul.

Awoqeeje'y ixi'n, xpeenel tuk'e q'an twutz, atzin qeeje'y qb'i.

Ankyee' tnam k-okel k'u'jlenyteqe' atza qoteeb'ile'y kyuuk'e chichitzi'n.

Mikytzi'n mixti'xte yoolen, o'kxte maloonteqe maqo'xqe' jyol qnajb'ila.

Atzinjo qya tzaajo t-xob'il nimween kyeejo k'waal, ajo qya jaw kab'e taanmen.

Kub' txiimen qa aax, ex kub' txiimen qa noq toj twutz otaq tz'ook.

Noqtzin ajo a'kxtaq te tkutz chiitj ixi'n twutz kya'j toj twi'jo qya tzmaaxepatzin xi tniime'n ikyjo.

Ayetzinjo xjaal toj tnam ajaa' i'eetze' tal k'waal, nimjo wa'yaj tzaaj kyi'j qu'n ajo ixi'n otaq tz'etz b'eet tu'n otaq chi okwe' xjaal yaajelte.

Atzinjo qya xi tq'ma'n kye' k'waal:

-Wajwe' tu'n kyxi'y wuuke'y, ayetzinjo k'waal ijawtzin tze'je xi kytzaq'wen:

-B'a'n ky'a' qo'xa tuuk'ey -chichitzi'n ixi' tjaajo qya, atzinj tb'eet q'iij ajo qya mixb'aje ixi'n tuuk'e noqx kyja' jaw chmeete'ween. At xpeenel at q'antwutz tb'aanelx ixi'n ten tuk'e qya ex ajo qya proowtaq nti'taq twa te juunjun q'iij.

Ikytzin b'ajo toj tchwiinqel qya kyuk'e' kab'e k'waal. Te' tok kyk'ulb'en kyiib' toj b'e, a'kxtaq primween, noqxix nchi ooq'taq pich'.

Atzin jun la'jo ti'j tchwiinqel ixi'n.

XTX'O EX MISAAT

Tku'xtaq xtx'o toj xooq' ttzi a', te' tpon misaat jax we' misaat tib'aj xtx'o, chitzin xtx'oo' te misaat kyajluu'n:

-Miina jax we'y wiib'aja chitzin xtx'oo' te misaat, tu'n sila' juntiijxte achaqxtajb'ila njax we'y wiib'aja chitzin xtx'oo' te misaat.

Xi ttzaq'wen misaat te xtx'o:

-Aan qa taja tu'n ttzaaj tq'ooja nlaay xkyeete wi'ja'.

Tze'nku'we' tb'aanelxwe' chin ajqelen nlaay xkyeete tb'eet wi'ja tze'nkute ajtja lipente axtza nkub'e lank'ajite twutz tx'otx' chitzin misaatjo xi tq'ma'n te xtx'o.

-Aan qa ikyjo nta' qo ook toj jun ka'yb'el tiij ajqa aaxteey chitzin xtx'oo' te misaat.

-Aan ex b'a'n tkyij qq'o'n jun q'iijte chitzin misaatjo te xtx'o.

-Ex kutzin chitzin xtx'oo'.

Kyij kyq'o'n jun q'iij ajaa' tu'n tooke' ajqelen kyu'n.

Aate xtx'o xi' yoolel kyuk'e jni' txqantl tuuk'e, tze'n tu'n tkub'e misaat tu'n xtx'o.

Atzinj te' tpon xtx'o kyuk'e' txqantl tuuk'e exsin xi tq'ma'ntz kye, chimoojentzi'n wuuk'iy okqo ookela toj jun ojqelen tuk'e misaat ankyeeqe' k'wel tuuk'e, ex b'a'n chichitzi'n txqantl xtx'o.

B'aj xi kytxolb'an kyiib' twutz wutz majqa twutz jaawl, tu'n teex jun tij wutz kyu'n toj ojqelen. Exsin xi kytxolb'an kyiib'tz, kub' kyq'o'n kyxool naqchaj, tu'n nimx txqan kyb'aj eex wutz kyu'n atzinj te' tb'aj kytxolb'an kyiib'.

Exsin xi xtx'o q'malte te misaat tu'n kyook toj ojqelen. Elpen te misaat toj twutz qa aaxte xtx'oo' k-ojqelel.

Chitzin xtx'oo' te misaat kyjaluu'n:

-Maantzuula -maatxe chitzin misaatjo te xtx'o.

-Qo'xpatzintz ja'len ojqelel, xixkye ojqelen kyu'n, tzaj tii'nxte misaat tipumal tu'n triinen kuj mix lajetexte xtx'o te' tkub' sikyte misaat tk'u'j wutz.

Ayitzin kye xtx'o noq nchi tze'nkye' toj kyk'u'j ti'j misaat, mix eexe wutz tu'n misaat te' tkub' jiltz'aj, tu'n

sikytlen. Antej xtx'o a tzaaj kyq'ooj tuk'e misaat aaxtza' kyije te.

Nya' juntlte' njaw lipen ajtxi laq'eete misaat naqchaj nya' juntlte njaw lipen.

Atzinjte' tkub' sikyte misaat. Xi tq'ma' xtx'o te misaat:

-Machin kamb'e'n tija aay xkub' wu'n chitzin xtx'oo' te misaat.

Tzaj ttzaq'wen misaat twutz:

-Aay xkam'en wi'ja' ayi'n machin kub' tu'n chitzin misaatjo te xtx'o.

Ikytzin b'ajo kyxool misaat tuk'e xtx'o ojtxe.

Ayetzi'n la'j luu'n, aa' qxjaalel saj yoolente aajo' tb'i:

-Maarks.

Atza' xjawe ch'iiye tojo kojb'il te Twi'tya'maq' toj tnam te Txoolja.

Jun xjaal nimjo la'j b'i'n tu'n te saaj ab'q'e ojtxe. Aja'len matzaj tyoolen ex ma tz'i'b'et toj qyool "mam".

XHIKY EX TIIGR

Jun maj ojtxe tzaaj kyq'ooj xhiky tuk'e tiigr.

Tzaaj tiigr ja'len te xhiky.

Chitzi'n kyjaluu'n:

-A aay xhiky nlaay xkyete wi'ja qu'n tu'n tal much'te chitzin tiigrjo te xhiky, ex aacu' txi nb'ilq'en majx, atzin tyool tiigrjo:

Tzaaj te xhiky ja'len, ma aaxsinteey tiigr chitzin xhikyjo.

-Qa tajxtza tu'n tjyoon q'ooj mikytzi'n itkyij jun q'iij qu'n ajaa' tu'n qloontextz tuuk'ey qa ok chinxel tb'ilq'en tze'nku' ntzaj tq'ma'n, ky'a'n txi nniimen mikytzi'n tzmaaxe ajqloonte, chitzin xhikyjo xi tq'ma'n te tiigr.

Ex b'a'n chitzin tiigrjo, teexsinjo paq ikyjo xi' tiigr yoolel kyuk'e jni' txqantl txuk a kyiincheqaxjo tze'n tiigr.

Tze'nku' b'aalen, wakxkan ex juunjentl txuk a nim kyipumaal.

Ex ikxte xhikyjo nxiimente' tze'n tu'n tooke tu'n.

Kub'ten xhiky b'iiselte, chitzin xhikyjo kyjaluu'n.

-Tze'nxsila tuumel wu'n ja'len, axte' qami' xhinxkyeeku'y ti'j tiigr me maala chin b'ajkuxa' tu'n.

Nya'tzin tze'n k-ookele wu'n, chinka yoolel kyuk'e oone noqit aaku chi mojen wuuk'e'y ajtook q'ooj tuk'e tiigr.

Qu'n ootaqtzin b'ant ti'j kyu'n jaa' tu'n tooke q'ooj tuk'e tiigr, atza' twi' jun wutz.

Xi'tzin xhiky ja'len yoolel kyuk'e oone, chitzin xhikyjo kye oone kyjaluu'n:

-Chi b'iinche'n jun xtaalb'el wuuk'e'y, kukytzajtzi'n mojeltewe' k-ookel jun q'ooj qu'n tuk'e tiigr twi' jun wutz.

-B'a'n chichitzin oone' itzaaj oone ja'len.

Atzinj te' kyuul xi tq'ma'n xhiky kye:

-Chi teenkuxtzinkye' tzaluu'n toj k'wil tu'ntzin mixchi iwle'y tu'n tiigr ajlyuul tuk'e' jni' tuuk'e.

Atzinj te' tloonte xhiky nim tipumaal kyuk'e oone.

Noqx tkub'l te xhiky tu'n tjyon q'ooj tuk'e tiigr. Atzinj te' poo'n q'iij ajaa' tu'n tooke q'ooj kyu'n.

Exsin xi' xhikytz q'malte te tiigr.

-Jni'x tb'anta tu'n took q'ooj qu'n ja'len.

Tzaj ttzaq'wen tiigr:

-Maatxe.

Ex yaji'nte chitzin tiigrjo' te xhiky.

Ex ikxjo maatxe chitzin xhikyjo te tiigr.

O'kxsin te' kyb'aj tzaaj naakenkye' jni' juunjun matiij txuk, wakxkan, b'aalen, ex jni' txqantl nmaq txuk toj k'uul.

Ex yut'lekute' tal mutz' xhiky, atzinjte' ch'ixtaqx tul kaanente tiigr tk'atz xhiky.

Nti'kux toj tnaa'b'l tiigr. Te' txi xhiky tzaqpil oone toj k'wil, o'kx te' tjatz qi'yj txqan oone ooxtiinenx te' tjaatz exsin okpuqle kyi'jo' ma'nmaq txuk otaq chi uul tuk'e tiigr.

Mixti'x na'n kyu'n te' txi kylank'en kyiib' toj k'uul.

Tu'n kyxob'el, tu'n txk'ojel kytzi txuk te' kyok tiilj kyi'j.

B'ajok tune kyiij tiigr kyi'j b'aalen, o'kxsin te' kyb'aja t'ilpaje, kyb'aja weeqen, kyb'aja muu'yen qu'n noqxtzin tze'nx kye oone txk'ojel kytzi.

B'ajxi kylank'en kyiib' toj k'uul, jni' toj xaq, tu'n mix kypa'ye txk'ojel kytzi oone.

O'kxte' tjaw tze'n xhiky exsin xi txhch'i'n xhiky naqchaj te tiigr.

Chitzin xhikyjo kyjaluu'n:

-Nta'tzintzlo ajqa twutzx teey tu'n nxi tb'ilq'en chitzin xhikyjo te tiigr.

Ti'tzinqu'n n'oqtza ma'tzintla we'tza twutz. O'kxteeljo makub'a wu'n chitzin xhikyjo te tiigr.

Atzinj tiigr mix ti' tzaj ttzaq'wen b'e'x oq, qu'n tu'n mix kamb'ene' ti'j xhiky.

Atzinte xhiky okten tze'l ex tzaalajween exsin xi tq'o'n chjoonte kye oone, tu'n imoojen tuuk'e te' took q'ooj tu'n xhiky tuk'e tiigr.

Tu'mpatzi'n aajo xhiky chlinxte' twutz tu'n tjyon tuumel, te xhiky tal mutz' tka'yajtz mikytzi'n mix xkyeeye tiigr ti'j te' took q'ooj kyu'n.

Te tiigr nimte' tipumaal toj txmilaal. Ante xhiky nimte' tipumaal toj tnaab'l. Aanjun la'jo ti'j xhiky tuk'e tiigr.

TKUB' TZA'J

Chitzan jun tumlaal nkub' q'ama'n ja'la: Ojtxa b'ala maa' b'ant jok'al ab'q'iixa tkub' leen tza'j.

Tzajal tq'ama'n jun tij xjaal jun tqaniil ja'la, tii o b'aj ojtxa, tkub' tza'j.

Atxtaq wajxaq q'iij tu'n tkub' tza'j, ntzaaj txqan kyaqnab', kyaa maj iky' tuj juunx q'iij.

Ootaq cheex xjaal aq'naal, atqa ootaq cheex jyol tq'olal tzaj, b'a'ntaq kye xjaal chi b'inchaan b'ix chi k'aayan poon ojtxa.

B'i'x naaj kynaab'il tej tiky kyaqnab'. T-xi' kyki'n wankaj kyeetz xaq tk'u'j witz, noq ok kyleeqan kyiib' kyi'j tzaj tu'n kykuleet.

Ma tziky' kyaaj majiinan kyaqnab', nchaajtz oq kyjaa. Qoo q'any:

-Qo naajalte chichitzan.

Maa chuul kyjaa, tii, atqa ootaq kub' tiilj kyjaa, ikytzanqa jaa xk'o'non kywi'. Tzanyx qa jaa tuj tnam, aax ootaq chi kub' tiilj, k'axhjel sweqwaj ootaq tz'ook,

b'ix at ootaq kyaj tjaq' tx'otx'.

Ma japan wajxaq q'iij, nchi kub' taan xjaal qaa'la tuj kyjaa.

Ma jaa'wal q'iij, naq'alqa kye xjaal nchi jaaw we' naaj, atx qwitz. B'ix ootaq chul aliib'an kab' q'apooj.

Nchi tzaaj tijxjaal, nchi jaaw k'aasan aliib'aj tu'n tku'x q'aaq' b'ix tu'n tb'ant naaj waa'j. Ma chi jaaw we' q'apooj, ncheex tx'aajal b'ix lak'ol ti'j b'uutx txa'n pe'n.

Qloolx ta'taq, nti' q'iinchal, noq xi' kyxmaakan kyxhooq' b'ix a' tuj qlool. Njaaw kyki'n twitz kya'j, nxi' kymaa'kaj kywitz; nti' inaa'n ti'j qa nkub' tza'j.

-B'ala sq'anb'aq mo jb'aal chichitzan.

Ma choo'kal tuuja, ma tz'ok kyki'n kywitz q'apooj tuj q'incha'l, noq b'aj kytzeen kyiib' -jejee'y -chitzan juun ti'j tuuk'al, aax ikyx juuntl -jejee'y -chitzan. Oxix itzeen, kyilx kyiib'.

Ntzaaj yoqpaj nan xu'j kyliib'.

-¿Tqal nxi' kytze'na txiin? -chitzan:

-Nyaa' aaj txiin kina -chitzan juun-, nimal sq'anb'aq tok twitztxin. Nyaa' ikyx teetxin naan -chitzan juuntl, noqax ijejeeyan kykab'al.

Njaaw we' nan xu'j aliib'aj, ma tz'ook tki'n:

-Tii tiil sq'anb'aq sok kymako'na, mo xk'o'n -chitzan-, b'aaqa b'a'n chi kiina ikyjo.

Neex ch'inte nan xu'j txa'n pe'n, neex tz'a'lal chitzan q'uunj.

Ma tz'oo'kal nan xhyaa', nchi jaaw jejeeyan q'apooj:

-Kisan tee' naan, b'aaqa b'a'n ma tz'ook twitza tu'n sq'anb'aq. Chichitzan:

-Noq ijaw jejeeyan xu'j. Iky'xtzala ti'j.

Nchi jaaw we' kychmiil, ma chi b'aj waa'n, ncheex aq'naal. Qloolx ta'taq chitzan q'uunj. Ncheex xjaal, b'ix attaq jun xhii'na jatuma nchi ojlaanxix, tjapan juun, tjapan juun, b'aaka tchmeet kyb'eet.

Neel ttxa'n jun kysiich' b'ix qlooljx ta'taq twitz tx'otx' b'a'ntaq kyu'n aa nchel spiky'ajo. Noqpa took kyq'anaa'lan ti'j kyq'ab', nojnataq tu'n tza'j, nxi' kyq'ama'n:

-Maa'tzan qo naajte q'any, qoqpa qjaa chichitzan:

-Aax i-aajtz oq, nti' kyiltl kyb'ee tuj qloolj, cheeb'xix ul kyb'itzaan kyiib' kyjaa.

Ma chuul kyjaa, nqiitz'an t-xi' jaa tjaq' taalal tza'j, ootaq nooj twi' tu'n tza'j.

Kyaqiil awal ootaq kyaj b'aj muqal tjaq' tza'j. Tii tqal' b'a'n t-xi' kywaa'n aalamaj, ootaq kyaj b'aj maqu'n.

Tzanyxtzan kye xjaal kykoojan, aax ootaq kyaj b'aj muqal tjaq tza'j. At kjo'n ootaq kyaqaax ti'j, at maataq me'xh ta' b'ix at maataq npoq'chaj. Aatzan tnaaj axi'n aatzan nti' leet kywaa xjaal, i-ook xjaal tu'n wu-iij, aax yupka i-ook xjaal ti'j kykoojan.

Aatzan tkub' tuj kyq'iij xjaal juun ni tyaaqan ajlaaj, aatzan twi' kyk'u'j xjaal etz q'o'n tuj jun q'iij. B'aaqa nim, nti' o xiikan, -nti'lpa jun xhli'k qk'a'jo -chichitzan xjaal. Nimla ta'w iky' kyi'j xjaal ojtxa.

O teen ooxa q'iij tza'j b'ix ooxa aq'b'al, q'aqpu't ook, jaa cheex xjaal b'eetal tuj qloolj.

Ma japan ooxa q'iij, maaxatzan tel sk'atniix twitz tx'otx'. Ma t-xi' kyki'n, naach teex twitz tx'otx'. Juu'njantzan eex, juu'njantzan eex, ncheex xjaal lol

kysii', b'ix jatum b'a'n tok kyjyo'n, ootaq kyaj b'aj muqal tjaq' tza'j, b'ix b'aaqa tu'n kybeet xjaal tuj. Nti' iwaa'n alamaj, b'aaqa at k'uul, kub' kyyo'nxjal wu-iij b'ix txqeetan, minti' a'; attaq kukx tb'eet tuj juu'n tq'ab' xaq, nojna ootaq tz'ook tu'n tza'j.

Ma tz'eel wajxaq q'iij, ntzoqpaj jun jb'aal, eex juunka q'iij. Maaxatzan teex tx'ajo'n tza'j. Ela tiky' b'aj jb'aal, nkyajtzan q'inchliin kjo'n, k'uul, maaxatzan kywaa'n alamaj, ootaq chi naajal tu'n wu-iij, at ootaq chi jaw kyim.

Aatzan b'aj kyi'j chmaamb'aj ojtxa, b'ala maa' b'antxa jok'al ab'q'ii. Kukx tkub' kyq'ama'n xjaal ja'lo, tza'n saaj anq'ib'il ojtxa, noq wiq wiq niipan tkyaj kyu'n chmaab'aj tuj kywi' tal kychmaan.

QYA TUK'E TCHMIIL

Jumaj tzaaj tq'oojo qya tuk'e tchmiil noqx tu'n tpaaj yaj b'ant waab'j tu'n qya, atzinj te tpon iichen ja xi tq'ma'n kyjaluu'n:

-Ti'tzin qu'n na'm tb'ant waab'j tu'n chitzi'n, taanmenxte' qya elq'i'n tu'n ikyjo. Xi ttzaq'wen:

-¿Tiqu'n ntzaj tq'ma'n wee'y ikyjo? Mi'tzin n'eelch'in tniiky'a ti'j waaq'e'n ch'uxhte', qa taja b'a'n tu'n tkyija b'iinchelte chitzi'n qya xi tq'ma'n te tchmiil.

Atzinjo iichen xi ttzaq'wen kyjaluu'n:

-Jo', exqa taja qy'a chin ktijwe' b'iinchel taaq'en, chitzin iichen te' qya.

Xi ttzaq'we'n qya.

-kyjo, mikytzi'n k-okel nka'ye'n ajqa twutzxix teey - kutzin chitzin iiche'n.

Tneejel xi'te iichen lek'ol b'uutx elb'aj ti'jween exsin xi tii'ntz kub' tq'o'n twi' ka, okteentz chee'lte kok'je tu'n tze'nkuxjo chi chee'n qya waab'j, atzinj te' tb'ant ookx t-xook'en twi' q'aaq' exsin okwe'tz txoo'lte waab'j

eetzte muuqen toj tnejen tu'n iichen.

Mikytzi'n uul toj tk'u'jo qya.

Chitzi'n kyjaluu'n:

-B'yoonkuy jun chmeky' exsin tu'n took te qwa kyaq tk'u'j.

¿Ky'a' tiqu'n qamiina? -chitzin iiche'n.

Xi' iichen tzyul jun chmeky', exsin kub' tb'yo'n, tb'aj tb'iinchenween mikytzi'n neej otaq b'aj tchee'n waab'j, xi'tz q'il q'ootj kux tq'o'n chib'j toj q'ootj kub' tsuub'en toj t-xaaq kjo'n, ex noqtokxl suub'l tu'n twi' q'aaq', txulaje juunjun suub'en toj k'wil exsin okxtq'o'n q'aaq' tjaq' tzq'aaj tu'n exsin eetz tsuub'l, tkyaqiiljo jni taaq'en a xi tq'ma'n qya jotx b'ant tu'n iichen.

Ex ikxte iiche'n xi tq'ma'n tee' qya tu'n txi' b'iinchelte a tze'nkyjo taj, mikytzi'n neej otaq tz'okten b'iiselte a taaq'enjo qya tu'n txi tq'o'n.

Xi tq'ma'n te' qya kyjaluu'n:

-Maanku nb'iinchenwe' a tze'nku' taja exsi ikxteejey ja'len matxi'te b'iinchelte a tze'nku' waja chitzi'n, ex b'a'n chitzi'n qya.

-Tneejel tu'n tjaw ttx'e'men ajo tzaj luu'n.

-Kutzin chitzinte' qya.

Okteente' qya tx'eemel tze, jaaw jun tzaj tu'n, atzinjo iichen mixti' xi tq'ma'n.

A'kxtaq uul toj k'u'j iichen.

-Aja'len q'oonkxa toj tiiqb'il cheej exsin xkoonxa qo' si'wel tzmaax tzya'.

-Kutzin chitzi'n qya, jax tq'o'n tiiqb'il cheej exsin ixi'tz xko'nte cheej tu'n qya.

Atzinj te' kykaanen tzma toj xaq, xi tq'ma' iichen te' qya kyjaluu'n:

-B'yonkuy cheej exsin q'imeten txqintxa toj tk'u'j ajtzin teetz tu'n ky'a' tz'etz ttxjo'njiy jni' twutzila txuuk', atzinjo qya tzaajo t-xob'el tu'n tkub' tb'yo'n cheej ex nim tipumaal jaw b'iisenjo qya.

Chitzi'n kyjaluu'n:

-Nya'tzin tze'n k-ookele wu'n neej tok k'leet ti'j tzaj exsin chi okel nk'lo'n jni'qa' tqan tu'n tjaw pak'chaj.

Xi' qya k'lol cheej ti'j tzaj exsin i'ok tk'lo'n aye tqan cheej jaw lank'aj mix we'ksil cheej. Aaxjo' macheet a q'i'ntaq tu'n qya te tsi'wb'il atzin ajb'e'n tu'n te qiitb'il cheej eltii'nx t-xob'ilween atzinj te' ttajk'aj te cheej ttz'uumel exsin etztii'ntz twaab'l cheej tuk'e jni' txqintxa, xi' jyol a' tu'n tajb'en te tx'ajb'il toj tk'u'j cheej atzinj te' tb'aj ttxjo'n jotx etzb'ajo jni' chiky' tu'n.

Xi tq'ma'ntz te iichen.

-Kutzin ja'len matz'etz b'aj jni'xjo saj tq'ma'n wee'y.

Xi tq'ma'n iichen te.

-Atzi'nja'lentz kux tz'ookxa toj tk'u'j cheej qu'n apantiiljo ma tz'etz txjeet.

-Ex kutzin chitzi'n qya, ookx toj tk'u'j cheej, nti'x pon toj tnaab'l ajqa tu'n tkyij aaxtza', atzinj te' tookx tojo ajaa' eetze twaab'l cheej, atzinjo iichen q'i'n b'aaq tu'n tuk'e nooq' exsi akten sleepelte ttz'umel cheej ex ajo qya otaq kyij tojxe, ooxtzuulx toj tk'u'jo' qya tze'nxitten xhin ooktza tzaluu'n, noqit chinpoo'n ti'j qa ikyjo mi'tla xhin ooktzwe' -chitzi'n te' tokten yoolel tjunaalx toj tk'u'j cheej.

Qaq q'iij teenjo qya toj tk'u'j cheej, ayetzinjo k'utz ib'aju'ltzin chyo'ltejo cheej a'kxtaq lu'te' qya tokx aantza.

I'okten k'utz laaqel tchib'jel cheej atzinj te' telb'aj kyu'n k'utz qu'n tu'n nim kyb'aj mix kaanenenx cheej kye, atzinjo qya jawtzin xhch'in tu'n t-xob'il kye k'utz qu'n tu'n ch'ixtaq ttzyeet.

Ajtzin kub' lipen k'utz ti'j chitzi'n kyjaluu'n:

-Aayqaxkye' ma' xhaal k'utz nchi oktz lipen wi'ja', jaay noq nchi etztlajo'n k'utz tu'n tq'ob'.

Tzmaaxe eetzjo te' tel chitzi'n laaqjo a slepb'il ttz'uumel cheej kyu'n k'utz mikytzi'n noqx tuuk'exil tu'n qu'n otaq xob' kye k'utz.

Elpen kye kyutz toj kywutz qa ajo twaab'l cheej tokx, ooxchi tze'jexkye k'utz, noqtzin ajo nya txqintxa cheej jun qyaalte tokx.

Ikytzin b'ajo kyu'n xjaal a tzaaj kyq'ooj ti'j kyaaq'en kyja.

XTX'O EX K'UTZ

Xi tq'ma'n xtx'o te k'utz:

Attzila kye' jun mu'xh tzaaljb'el k'wel kyu'n chitzin xtx'oo' te k'utz.

Tzaj ttzaq'wen k'utz:

-Twutzxte ok k'wel iky'setqe' tzaaljb'el qiij, mikytzi'n nyaa' tzaluu'n kb'ajele tzmaatza' kb'ajelete' toj kya'j chitzin k'utzjo xi tq'ma'n te xtx'o.

Xi tq'ma'n xtx'o te k'utz:

-Ex majqanxwe' chinxe'l kyuuk'e'y toj tzaaljb'el aj tb'aj kyu'n toj kya'j chitzin xtx'oo' te k'utz.

Tzaaj k'utz ja'len.

-Apatxi'najte tze'ntten tu'n tkaanen tzma toj kya'j -chitzin k'utzjo te xtx'o.

Xi ttzaq'wen xtx'o:

-Aapamiina'jun ok chin kaanelwe'.

Yoolen k'utz:

-Nlaay kaanen noqitzin b'a'nte lipen, ajtja lipen ch'inte aaxtza' nkub'e laak'ajate twutz tx'otx', qalatzi'nqe' atqe' qxiiky' tu'n qxi'y naqchaj, ma b'aj qb'eelenqe' tkyaqiil twutz tx'otx'.

Nxiku ttzaq'wen jumajtl xtx'o:

-Apanajon, majqanxwe' chin xe'l kyuuk'e'y, okxpakyla'y, ayinpalawe' chin neejel kywutza', ajkypoonkye' noq intiinlwe' toj kya'j, kyna'nkutzi'n, atzin tyool xtx'oo' xi tq'ma'n kye k'utz.

-Apanajon noqtzin ite'tetza txiiky' tu'n tlipen tze'nku'qe', chichitzinlkye k'utzjo.

Xitqaanen xtx'o:

-Ti' q'ijel tu'n tb'ajo tzaaljb'el toj kya'j.

Tzaj kyq'ma'n kye k'utz tiq'ijel:

-Mikytzi'n na'nxixte xtx'o tu'n, atzinjte' tpon q'iij ajaa' tu'n tb'aje tzalb'ajel kyu'n k'utz.

O'kx te' kub' teente xtx'o b'iiselte tze'n tu'n tooke tu'n. Ajtxi' iky'selte kyq'iij k'utz.

Uul toj tk'u'j, nyatzin tze' k-ookele wu'n, ajkyokten k'utz b'iinchel kyiib' tu'n kyxi' aatza' chin k'weelexi'y toj kyiiqetz, cheeb'e k'welex nxuuqen wiib'a tjaq'xe' jni' kyxb'aalen.

Atzinjte' tpoonte amb'el te' kyokten k'utz b'iinchel kyiiqetz exsin xi'te xtx'ootz lolkye tojo ja ajaa' ite'yetaq. Atzinjte' tb'ant kyiiqetz kyij kyq'o'ntz tuuje exsin i-eextz pe'n.

Tokxix te xtx'o twutz kyi'j te' kyeex, exsin okx lipente xtx'o tuuje.

Exsin tzaj tjyo'n xtx'o jun tal ch'u'xh tal tb'aanelxween juunxte tol piitxen ti'j exsin ku'jtz toj tu'ntzen mi' tz'eele tniky'tzb'ajil kyu'n k'utz.

Yut'lekuxte xtx'o toj kyiiqetz k'utz, ex noq nb'in ti'j kyyool k'utz.

Atzinjte' kyokpen k'utz iqel kyiiqetz tuuje', chichitzi'n te' kyb'aj jayoolen: nta'tzila xtx'o ja'len, maala tz'aajte tja.

Ate xtx'o mi'n nyekchween noq yut'lekux toj iqetz.

-Qo'qa ja'len chichitzin k'utzjo', b'ajaw kyiiqen kyiiqetz exsin ixi'tz iky'sel kyq'iij toj kya'j.

Atzinjte' kykaanen k'utz ja'len, b'ajkub' kyq'o'n kyiiqetz toj jun ja, atzi'nte' tkyij kyq'o'n tuuje, exsin i-eextz tu'n kyxi' tojo' ajaa' tu'n tb'aje' kyq'iij.

Ate xtx'o cheeb'exix jatz tpo'q'en tiib' toj kyiinqetz k'utz.

Atzinjte' tjaatz, jaw tze'nte xtx'o toj k'u'j ti'jo kyyool k'utz a ootaq txi kyq'ma'n te.

-Chinka kyk'atz, ti'tzen ktzajel kyq'ma'n wee'y. Chitzin xtx'oo'.

Xi' xtx'o ja'len ajaa' ite'kxe k'utz ajaa' nchi pyeestene.

Tqanxsen xi'te xtx'ootz tzma tuuja, atzinjte' tpon xtx'o ttziije.

Nchiwaa'ntaq k'utz, nchik'waantaq, at kyk'wa' q'e'n kub', nchipyeestenween.

O'kxte' tiwle xtx'o kyu'n.

Aan lu'te' ma'xtx'o matzuul chichitzi'n.

Ma o'kxteeljo itxi' twa jni' tk'wa' itpyeesten quuk'e chichii' te' kyb'aj jayoolen.

Xi ttzaq'wen xtx'o kye:

-B'e'xsin xinq'ma'n kyee'y, qla' qamina xhinkaanenaja pyeestel kyuuk'e'y nchitzinji'y kyee'y, te' twutz tx'otx', me kaa'n luqantzintza' machin uul kyuuk'e'y.

-Noqtzin tu'n b'e'x xhin kyij jiilja' kyu'n, tu'ntzi'n yaj xhin uula -chitzin xtx'oo' xi tq'ma'n kye k'utz.

-Matzuul te xtx'o quuk'e kyq'oonxa twa jni' tk'wa'. B'aj waa'n te xtx'o, tzaj q'o'n tchi' manimxween noqx teechx b'aj wa'nte xtx'o ex tzaj q'o'n jni' tk'wa' q'e'n a'laxjo teel aaq'b'il, jaw tx'ujte te xtx'oween, tu'n nimx tzaj q'o'n, b'e'x kub' tz'aqte xtx'o tu'n tk'wa' majx kub' pak'chaj mix we'ksil te' qsqix.

Ex ikyqaxkye k'utzjo b'aj jaw tx'ujte kykyaqiilx.

Atzinj te' tok kyka'yen k'utz ootaq kub' pak'chaj te xtx'o, ib'aj jaw tze'n ti'j. Noqtzin aajo' atzinj te' txi' aaq'b'il ex ikyqaxkye k'utzjo b'e'x ib'aj kub' pak'chaj, ootaq tz'eel te xtx'o q'e'n toj twi', uul toj tk'u'j xtx'o.

Okwe' xtx'o xb'ooqel kysmaal k'utz elb'aj kysmaal tu'n xtx'o kykyaqiilx.

Atzinj te teel q'e'n toj kywi' te' kyb'aj tzaj sak'paj mixti'l kysmaal ootaq tz'elb'aj tu'n txb'ooqente xtx'o.

Ib'aj jayoolen k'utz.

Tze'n qo'ookele ja'len chichii'w.

Maapan qo eel toj qtx'iixiw ankye s'el q'iinte qsmaal.

Ib'aj jawlaab'en k'utz kykyaqiilx. Ate xtx'o b'e'x kub'te' toj b'e qu'n noqchin tzyeeta' kyu'n k'utz chitzi'n.

Ikytzin b'ajo kyi'j k'utz toj kyq'iij akub' kyiky'sen. Ate xtx'o tzuunx ntzaalajxte', ootaq kux jotze jumajtl toj kyiiqetz k'utz.

Atzinjte' mixjaa' nchi aajtze kye k'utz te' teex q'iij tu'n kytx'iixiw.

Uul toj tk'uj xtx'o q'i'n txaqb'il q'aaq' tu'n xtx'o oktpaaten xtx'oo' jni' kyiiqetz k'utz, qeexte xtx'o tk'u'j te' kykub' b'antx k'utz tu'n.

Atzin kye k'utzjo kykamb'e tojo kyq'iij kub' kyiky'sen toj kya'j.

Ikytzin b'ajo toj tchwiinqel xtx'o kyuk'e k'utz.

Nkyyoolen qchman, miina tz'ok kyyeeke'n xtx'o, qu'n nlaay chi xkyee'y ti'j.

KYAQ'ANB'EEN CHMAAN

- Kyaj tq'ama'n nchmaana jun tqaniil te nmaana ojtxa, ti'j tza'n ileet tneejal chmaan. Chitzan jun qb'ib'il kyja':

-Ojtxa, b'ala maa' b'ant omutx' ab'q'ii ja'la tuj jun kojb'il "tzii xooch" tb'ii, te l'tzal tuj tnam Chnab'jul.

Eelpan txqan tmajan wi'xan (tz'iib' kyi'j) q'ojleel kyuk'al txqantl xjaal i-ooks jlajxa ootaqx b'aj jun el kyu'ma.

Ma chelpan tmaajan wi'xan juuntl el, maatzan kub' kychmoon kyiib'ma tuj jun kojb'il "twi' tz'aqo'n" tb'ii te tzi xooch.

Ela kyteenma. Oxix chi tiilanma t-xol ja, yookxma tuj ja, maataq nchi txoo'n xu'j waa'j, neetz kyii'ma. Nchi jaaw kytzyu'ma kynee'l xjaal, nkub' kyb'iyo'ma, nookx kytxoo'ma twitz q'aaq'; b'anwutla at aatz'an ti'j, mo nti'.

Nchi jaaw yoqpaj xjaal tii chookal jluu' chichitzan. O b'aj kyxii'man ti'j tza'n tu'n took, ootaq chi naaj xjaal kyu'ma.

Kye tmajan wi'xan, maatzan iku'x tee'ma maa t-xe q'anaaq', xq'uuq'al chitzan, ok kyjaa'walqa te jlajxa, mo te elnax.

Njaaw kychmoon kyiib' aj tzi xooch, tu'nj ootaq chi b'aj naaj ne'l, noq juu'ntaq at; b'ix tzanyqa xu'j, b'aaqa okx kyxo'ma, jaka til tiib'.

Ela tb'aj kychmoon kyib' xjaal, nkub' jun kypwaaq tu'n tjaax ch'in poon te mayb'al tee. B'ix nooktzan te xnooq'al, aatzan tookx tneejal el chmaan tuj xnooq'al b'ix aax aatzan tleet chmaan.

Ma tz'ookx chmaan tuj xnooq'al. Nuul jun tqaniil tuj xnooq'al chitzan:

-Mii'n b'aj kyk'u'ja jaka wila, chuu kyq'on jaaxa jluu maa' jawnax -chitzan.

-Kytxakoontza kyq'iiq', kytxakoontza muuj, kytxakoontza che'w b'ix niky'kax -chitzan, jaka wila tza'n kookal.

Njaax poon kyu'n xjaal, b'ix ookx chmaan tuj xnooq'al. Tuj tooxan q'iij, ntzoqpaj jun kyq'iiq', oxax juulan kyq'iiq' tpoon te qaa'la.

Maatzan te'kxtaq kye aamq' maa t-xe q'anaaq' tjaq'xa twi' tz'aqo'n, noqpa ttzoqpaj jun kyq'iiq' oxax

juulan.

Ncheex tz'aq tzee' tu'n kyq'iiq', aaxkax ib'aj naajma kyjaq' tzee', tal kyjaama b'i'x jaaw twi'. Aax iilxaxte o b'aj, tza'n tu'n kukx tkub' kyayo'nma; nchi oqtzanma ja'la, sputaj kyeex, kyja' i-aajalma ti'jxa witz.

Nchi kaamb'ankatzan xjaal te tzi xooch, noq tu'nj ootaq tz'ook kyi'j kyu'n tmaajan wi'xan, ootaq chi naaj alamaj.

Uul tanma witz, taanma kojb'il tuj xnooq'al tu'n chmaan, noq tokleen jun ta'w kyi'j xjaal kyu'n aamq. Aatzan kyookx tneejal el chmaan tuj xnooq'al.

Ma poon tokal kjo'n tuj juuntl ab'q'ii, nche'x xjaal awaal. Maataq b'ech ta' kjo'n, noqpa tkub' weeq jun che'w, looqaj kjo'n kyaqiil tuj kojb'il muutzaj kub', loonx kyqa' ootaq t-xi' tii'lan tuj twi' axich, q'ooq' b'ix kjo'n.

Nti' inaa'n xjaal ti'j, tza'n kub' che'w aa q'iijo. Nook b'i'n juuntl el tuj xnooq'al.

-Mii'n, kyu'nxa tzaj kyqaa'nana, maa' kyaj b'ant te tlok -chitzan eetz q'ama'n tuj xnooq'al.

Nchi jaaw yoqpaj xjaal:

-Tiitzan kookal qu'n ja'la, maa'na qo naajte, lii b'aaqa aa tiiljo tzaj qtxako'n -chichitzan xjaal xi' kyq'ama'n.

Ntzaaj juunt kyxiimb'es, nook kychmoon kyiib'.

-Qapa at ch'iintl xtaalb'il q'ij chichitzan. Nkub' juuntl kypwaaq, ntzaaj jun kyaa'lan, ntzaaj jun kyk'a', tuuk'ax tx'aqan sjenky.

-Iitzaj qtxako'n qtxuu' axi'n -chichitzan xjaal:

-Qa mii ma tzaj qtxako'n xob'il tiky' oq qxool.

-¿B'ix alkyee maa' tzaj samaan te che'w?; iitok b'iit juuntl el -chichitzan xjaal.

Matzan tz'ook b'i'n tuj xnooq'al, uultzante "Nan Pi'xh, twi' Saq tib'naal b'ix Xuutx'al".

-Maa' quula, aa qo'ya, kyu'nxa tzaj kyqaa'nana qeeky', b'i'x maa' kyaj b'ant tlok' -chichitzan.

-¿Tiitzan kookal qu'na ja'la? -chichitzan xjaal. Nchi tzaaj yoqpaj taanma witz:

-Jaka qila tza'n kookal qu'na, o'kx ch'iinj kyq'antza ch'in ooyaj -chitzan etz q'ama'n, -b'ix kyb'inchaama jun

kyaaq'ana tuj tb'aanilxix. Kyiky'saanka tq'iijlaal axi'n, b'antx kyu'na b'ix kyq'a'tza twi' jun witz tzaluu' tu'n tmayeet -chitzan.

-Jaka qila tza'n kteelb'a. Nchi tzaaj yoqpaj xjaal:

-Luuxix junte tk'a' luu' taat chichitzan xjaal, qu't teel ch'iin.

-Maa' tz'eel ch'iin wu'na, chjoonteqaya, mii'n b'aj kyk'u'ja, jaka qila tza'n kookal -chitzan etz q'ama'n tuj xnooq'al.

Eex juunka aq'b'al kyu'n xjaal, ijaa'wal tzqiijxma te juuntl q'iij. Nookte tx'aqan sjenky b'ix chqiitz'.

Ma jaa'wal q'iij, ntzaaj jun kychi' xjaal eky', q'e'n, nb'anttzan teen poon tuk' jun txa'n kytzaaj b'ix nchi sjenkyan kye xjaal.

Ela tb'ant kyteen xjaal, nchiky' tzoqpaj ja'la b'ix meq'maj Chmaan tu'n q'e'n; maatzan ipoon twi' jun witz aax teetz niqaa'yan jatum kub' kychmoon kyib' aamq neej.

Kyxi' xjaal tuk'ax chmaan q'ol poon twi' witz, nejnate sjenky tuk' chqiitz' twitz chmaan. Kyja'tzan b'i'x ook tb'i witz "twi' tponb'al che'w", tu'nj aa jaax

mayb'alte che'w. Aax b'i'x mayeet, nti' kub' juuntlel.

Ma kub' b'aj tz'e'y poon, nchaajtz xjaal kyjaa. Maa chaajtz xjaal, aax nookte sjenky tuk' chqiitz' twitz chmaan.

-Chuuxte naan, mii'n kyaj jile'te, noqax kyaj teena, neejkata -chitzan xi' q'ama'n tee t-xu'jal chmaan. B'aaqa b'a'n teel chmaan tuk' t-xu'jal, nchi kub' nejsa'n, nejna sjenky b'ix chqiitz'; lepchaxtzan kytzaaj kye xjaal.

Ma chuulma jaa. Ch'iintlx taj tu'n kypooma, b'anan jun xhla'k tku'x poon tuj tu'n tajwil ja, npoonxa juu'n, njaawxa suutan poon ti'j b'ix nookaxa juu'n t-xe ja.

Ma chookx b'aj xjaal t-xe ja, na'pantzan jun kywaa. Ela kyb'aj waa'n na'pantzan jun kyq'ee'n, ela tb'aj, nxi' kyq'ama'n xjaal:

-Maa'tzan tzuulte qtxuu', chuuxtzanqaya naan, chi b'iixana kyuk' taat. Nooktzan te sjenky tuk' chqiitz', nche'xtzan tijxjaal b'iixal ja'la.

Nyaa' xi'nanqa tijxjaal tiib' q'e'n, noq ox ma'lx kyk'a' b'aj noqax tu'n kymeq'tka. Nchi b'iixan kye txuub'aj kyuk' tijxjaal, tq'ejb'al aatzan qtxuu' axi'n.

Matzan tz'el b'aj twi' te tqan aq'b'il:

-Chuuxqaya jee'y, maa'tzan tz'el b'aj twi' qninq'iij, maa'tzan tzuul juuntl el qtxuu' quuk'al. Qo tzaalajtzan ti'j ja'la, cheeb'atzan qaaj qjaa -chichitzan xjaal xi' kyq'ama'n.

Kub' kytzyuun kye xjaal kyiib', minti' juun xi' tiib' q'e'n. Aatzan jun tqaniil b'aj ojtxa. Kyja'tzan ileet kye chmaan nchookx tuj xnooq'al.

B'aakatzan sel tkano'n juun ti'j juun, b'anwutla miib'an q'iijan, ky'itzqeeqa chmaan.

JAAW MASAAT TUJ XJAAW

Chitzan jun tumlaal nkub' kyq'ama'n chmaambaj ja'la.

I-eex kab' xjaal jyol jun kychi' taa'lan kojb'il, tjaq' k'uul, xi' kyb'eetan nim. Jona'wx i-ok nooj ti'j jun masaat b'unel t-xee' jun tzee'.

Nchook teen xiimal ti'j: "Tii kokal qu'n ja'la. Qa ma tz'ok qxoo'n tu'n qxoob'il ok xel tzoqpaj".

Ntzaaj jun kyxiimb'as, nook kyk'oopan q'aaq' ti'jla, ela tb'aj t'ino'n ttxa'nala, nche'x txolee' Aj uub'il ti'j.

Maa'n masaat ti'j ootaq b'aj kootan ti'j tu'n q'aaq. O tajb'ee tu'n tex oq, nti'x o leet tb'ee, b'aaka tpon laq'ee q'aaq' ti'j.

Niqaa'taq ok teel xjaaw ojtxa chitzan jun tumlaal. B'ix nti' tza'n tu'n toq masaat, noqpa wi't'la tjaaw twitz kya'j.

Ma t-xi' kyki'n xjaal jolpiin tookx masaat tuj xjaaw. Minti'x o chi kaamb'an.

Ntzaaj jun kyb'iis aj uub'il ti'j:

-Tza'n kookal qu'n ja'la -chichitzan.

Nchi tzaaj yoqpaj. Nchook teen xoo'l xaq tu'n kyxoob'il, xi' nim kyq'iij xjaal ti'j xoo'l xaq, b'ix nti' japan xaq kyu'n.

Chitzan jun tumlaal, q'iinanqa kye xjaal aajo.

Jona'wx ok nooj jun meeb'a kywitz, b'ix nxi' tqaa'nan:

-¿Tii nb'aj kyu'na? -chitzan meeb'a.

-Ma tz'ok nooj jun masaat qwitza -chichitzan.

-Nti' xkub' qu'na, maa'tzan jaaw tuj xjaaw, kix tokx kina -chichitzan.

-Qajtzana tu'n tku'tz te qchi'ya, nti'x nku'tz, maa' qo sikyta tuk'al xoo'j xaq.

-Jak tzaj kyq'o'ma jun nsaqa? -chitzan meeb'a-, ja, ja, ja -xi' kytze'n aj uub'il.

-Nti'lpa njapanqe qu'n, yajkatzan kaamb'al qo'ya. Nyaa'tzan ch'in tee' meeb'a -chichitzan xjaal. Nti'x xi' kyq'o'n kywi' Aj uub'il ti'j tyol meeb'a. B'ix kukx tjax kyxoo'n xaq.

Ootaq sikyt jun Aj uub'il, ntzaaj yoqpaj b'ix nxi' tq'ama'n:

-Meeb'a, luu jun te tsaq -chitzan.

-Qa nti' ma ku'tz tu'na ja'la, aax kyjel qlaantz'ana ti'j t-xuu'ka tzaluu' ja'la.

-Chjoonteya -chitzan meeb'a.

Nkub' leqee', b'ix nxi' ttzaqpi'n jun xaq ti'j masaat tjax tuj xjaaw.

Noqpa t-xi' kyki'n sb'at'at'a tzaaj masaat. Nkaamb'ankatzan meeb'a ti'j.

Ma t-xi' kyki'n, txuk xi' tuj maa'lan a'.

Nim tzaaj jun kyxiimb'as aj uub'il ti'j. Ma chi poon niqaa'yan tzi a', noq tpas tqan masaat q'incha'l.

-Tza'n keelatz qu'n ja'la, milaayx qookx tuj a', ootaq qo tz'e'y -chichitzan xi' kyq'ama'n.

Chitzan jun tqaniil, ojtxa kyqa' te a'.

Nxi' kyki'n xjaal tzi a', luuqa tojlaamb' k'utz ite'. B'an chi yoolan K'utz ojtxa chitzan.

Nchi tzaaj aj uub'il, nchi tzaaj kytxako'nqe k'utz.

-Chi tzaaja tojlaamb', kyq'ooma jun xtaalb'il qi'ja, kyii'n eetza jun qchi'ya masaat maa' t-xi' tz'aq tuj maa'lan a' -chichitzan aj uub'il.

-B'ala jaka tz'eetz qu'na, aa'yix qa jaka tzaj kyq'o'na jun pixh qeeky' -chichitzan K'utz.

-Mlaayx, jak t-xi' qq'o'na qe jil kyimna tjaq' k'uul kyeeya -chichitzan xjaal.

-Aaxnala b'a'n -chichitzan tojlaamb'.

Tneejal e'x mayan k'o'xh. Ji'l kyxi'jal tjaq' a'.

-Aakakak, aakakak -chitzan juu'n, ncheetz oq naaj.

-Maa'tzan tz'el jiiljqe ti'j qwi' ja'la, -chichitzan kyee'lal tzi a'. Minti'x eetz masaat kyu'n Mayan K'o'xh. Yooxh ook ti'j kywi'jal tu'n kyqa'. Q'i'nxtzan kyu'njal ja'la.

Nchi kub' teen aj uub'il ximal ti'j tza'n tu'n teetz kychi' tuj kyaq a'.

Nchi tzaaj kytxako'nqe K'utz:

-Yaj kyee k'utz, qapa jaka cheela twitz tu'n tetz

kyii'na jun qchi'ya masaat tokx tuj maa'lan a'.

-Jaka tz'eetzqe qu'n -chichitzan.

-O'kx ch'iinj, tzajal kyq'o'na jun pixh qeeky'. Jaka qilxa -chihcitzan aj uub'il.

B'ant kyteen k'utz, b'ix nook lo'tzan xooq'al ti'j kywi'. Nche'xtzan liipan ja'la.

Ji'l t-xi' kywi'jal tjaq' kyqa'. Ju'k'al tjaatz masaat, oxix chi tzojpaj k'utz ti'j, teetz.

Ma chuul kyuk'al aj uub'il q'i'n masaat kyu'n.

-Chjoonteqaya tojlaamb', ja'la xel qq'ama'na kyeeya, tzanyxteenkaqa kyimna jil chokal nooj kywitza, te kyeeyajo tojlaamb' -chichitzan aj uub'il.

-Aaxla b'a'n -chichitzan K'utz -o'kx teenj kyii'n eela xooq'al ti'j qwi'ya.

-Jaaka -chichitzan aj uub'il.

O kyajb'ee k'utz tu'n teel xooq'al ti'j kywi, nti'x eel, b'i'x ok tchoon tiib' ti'j kywi' k'utz. Kyja'tzan q'aq ti'j kywi'jal ja'la.

Nchaaj aj uub'il, nxi' kyii'n masaat kyjaa. Ma chi poon nxi' kyq'ama'n te meeb'a:

-Chuuxqaya, iitb'ant qchi' ja'la -chichitzan.

-Kuu chichi -kye xu'j.

Nchook tzoqpaj chee'l b'utx, b'ix nb'aj kyb'incha'n chib'aj. Ela tb'aj b'ant chib'aj kyu'n xu'j, nxi' kyq'ama'n te kychmiil b'ix kyk'waa'l:

-¡Chuuqaxa oow!, maa' b'ant waab'aj -nchookx b'aj kykyaqiil waa'l tuj jaa.

Oxax chi b'aj xjaal ti'j t'al masaat, b'ix ma'chaq juu'n pixh kychi o b'aj. Teky'x el b'aj kyjuu'lan ti'j tb'aqal masaat. Atzan te meeb'a teenkx txa'n pe'n.

Matzan chi b'aj waa'n, ntzaaj tneejal tajwil jaa, neetz txa'n pe'n b'ix njaatz tiilj kyq'iiq' tzi t-xuu'k, qaatatat. Noqpa t-xi' tki'n luu meeb'a tutz'al twitz jaa.

-¡Maa' qo naaj ja'la oow! -chitzan.

Naa'jal meltz'aj tuuja, nxi' tq'ama'n:

-Mi aalx juun xpoon tk'u'j ti'j, yajtzan meeb'a. Tu'nlpa meeb'a xku'tz masaat. Chuuxqaya qapa atx t-

xe k'il -chitzan.

-Nti'tl -chitzan xu'j- maa' jatz b'aj kyaqiil.

Nxi' tb'i'n meeb'a kyyol xjaal, b'ix nxi' ttzaq'we'n:

-Mii'n b'aj kyk'u'ja, o'kx xel nqaa'naya kyee'ya, atxla tb'aqal kychib'ana.

Ntzaaj tq'ama'n xu'j:

-Atna, o'kx b'aaq atx -chitzan.

-Tzajal kyq'o'na ch'in nmaajana kykyaa'ya tu'n tex nchee'na b'ix ch'in nmaajana kyxk'oo'na tu'n tokx nwoonsana -chitzan meeb'a xi' tq'ama'n.

-Qa ikyteenjo, jaka tz'okx qwoonsana b'ix jaka tz'ex qchee'na -chichitzan xu'j.

Nchook tzoqpaj xu'j wonsal tb'aqal masaat b'ix neex kychee'n. Ela tjaw b'aj chee'n nxi' q'o'n te meeb'a.

Nookx tpootzan meeb'a tuj jo'q.

-Chjoonteqaya -chitzan meeb'a.

Te meeb'a minti' tmaan, ttxuu', o'kx tyaa' attaq.

Niky' tzoqpaj meeb'a, ma kaanan tuj jun pixh tx'otx', nook teen q'uu'ltee, muutxan ook twitx. Nook tq'o'n pee'n ti'j, tu'n xaq.

Ntzaaj tii'n tmu'pal tb'aqal masaat nkub' tmuna'n. Ma b'aj b'ant, naaj tjaa.

Tujxa tooxan q'iij xi' meeb'a lolte awal. Ma poon noq txqan xhiky nchi t'ikypajee'.

-Nyaa'we waa'lan wajo -chitzan meeb'a.

Ncheex lajo'n ti'jxa pee'n. Tza'nla xi' kyjayo'n kyb'ee tjaq' k'uul.

Ma poon meeb'a tuj tkyaajan q'iij luu txqan xo'j ite'.

-Aax nyaa'we waa'lan wajo -chitzan meeb'a. Ncheex lajo'n ti'jxa pee'n, ncheex tjaq' k'uul.

Ma poon lol awal tuj tjwe'yan q'iij, luu kab' weech ite'.

-Nky'ew kyi'ja -chitzan meeb'a.

Kyja'x itee'nab'a, ncheex lajo'n ti'jxa pee'n.

Nxi' meeb'a tuj tqaaqan q'iij lolte awal, ma poon luuqa masaat nchi t'ikypajee'.

-Aatzanwe waa'lan wajo -chitzan meeb'a.

Oxix tzaalaj meeb'a kyi'j taa'lan, nxi' tz'uu'lak ti'j tqul juu'n.

Nchi kyaj teen masaat tuj pee'n, b'ix naajtz meeb'a tjaa.

Ma tzuul tuk' tyaa', nti' xi' tq'ama'n.

Nxi' meeb'a kil kye alamaj tuj juuntl q'iij. Ma tz'aajtz meltz'aj tjaa, b'i'x aajtz tii'n jun tchi'. Ma tzuul tuk' tyaa', nxi' tq'ama'n:

-Nan yaa', luu jun qchi' luu' -chitzan.

-¿Jatuma maa' tzaj tii'na jiil ikyjo waal? -chitzan yaab'aj.

-Maa' saj wii'na ttzii' tq'ab' xaq -chitzan meeb'a.

-Chjoonteya waal, chjoonteya jun qchi' taa'lan kojb'il. Kb'eelax q'ootaj ti'j ja'la -chitzan yaab'aj.

Nook teen meeb'a pootx'al masaat, atzan te yaab'aj neex t'eel tu'n. Ma b'aj b'ant, nchook teen waa'l, b'ix kyee'yax ib'aj waa'n.

Neex tzoqpaj meeb'a tuj juuntl q'iij kil kye alamaj. Nmitxan kye masaat kywitz tuj pee'n, kyee'yax chi kiin.

Ma tz'eel q'iij, nxi' meeb'a q'il juuntl tchi' masaat. Ma tzuul tjaa, nb'aj kyb'iinchan.

Maataq nchi waa'n, noqpa tuul jun uu'la. Ntzaaj yaab'aj, nxi' tq'ama'n te uu'la:

-Took ch'in tee' tuuja, maa nqo waa'nqe, xeel junte twaa quuk'ala -chitzan.

-Chjoonteqaya tiitzan tqal kye kychi', kyee'yaxte tk'ok'jaal -chitzan uu'la.

-Mmm, aataj txa meeb'a nb'aj b'inchaan te xb'u'q, o'kx ch'iin nim tookx sii' tjaq' -chitzan yaab'aj.

-Qapaxte, b'ala jaka b'ant txqan weeky' tu'nqa -chitzante uu'la.

-Jee'kyala, chila took tu'nq'a, aa'yax qa jaka kaneet xb'u'q, b'ixqa jaka tzuul sii' kyu'na -chitzante yaab'aj.

-Jaka qilqa tza'n tu'n tkaneet xb'u'q b'ix tu'n tuul sii' -chitzan uu'la.

-B'ix kyila -chitzante yaab'aj.

Ma kaneet xb'u'q b'ix sii' kyu'n xjaal. Nche'x q'ol tee, tjaa meeb'a.

-Maa' qo tzaaja q'ol ch'inqe qxb'uu'q b'ix maa' tzaj qii'na sii' -chichitzan xjaal kypoon.

-B'a'nla, qa maa' chi tzaaja q'oltee, jakala b'ant tu'nq'a -chitzan yaab'aj:

-B'ix chuula q'iltee nchi'j, b'an teeq'a, maa' txi'q'a b'eetal -chitzan yaab'aj.

-B'a'nla -chichitzan xjaal.

Nchi' kub' teen xjaal xq'uuqal tee meeb'a tuj juuntl q'iij, ti'j tii kb'anteel tu'n.

Na'xtaq qel spiky', neex tzoqpaj meeb'a jawol jun masaat tuj pee'n. Noq yalnax te meeb'a ti'j tk'u'j, b'ix luulpaqa xjaal leqal te'k tjaq' k'uul, nchi kiin ti'j meeb'a.

Ma tzuul meeb'a tjaa, nook teen b'inchaal te chib'aj, nook tq'o'n txqan xb'u'q tjaq' k'il tu'ntzan

xb'u'q tchoonjtz masaat ja'la chitzala meeb'a.

Ma chi poon xjaal, ootaq b'ant chib'aj tu'n meeb'a.

-Luutzan kychi'ya luu' -chitzan yaab'aj.

-Chjoonteqaya -chichitzan xjaal.

Noq teenj iky' kyk'amo'n xjaal, tu'nj ootaq ilwatz jatuma tzaj tii'n meeb'a masaat.

Tuj juuntl q'iij, ncheex tzoqpaj xjaal tjaq' k'uul, b'ix nchook nooj ti'j tpee'n meeb'a. Nojna pee'n tu'n masaat.

Ma chaajtz xjaal, b'i'x ajtz kyii'n kab' masaat, tmaaqaal kab'. Ikyx juuntl eljo, b'aaka taajtz kyb'eet masaat.

Neel tniiky' meeb'a ti'j, ch'ixtaq kykub' b'aj taa'lan, ntzaaj nxi' tq'o'n ttz'a'l ti'jala pee'n, kum took b'aj ti'jala.

Ma chi poon eleq' juuntl el, nookx kyjaqo'n tzi pee'n, b'ix neetz kyii'n kab' masaat.

Ma chee'l tzi pee'n, q'uchla kykub' masaat, b'i'x naaj kynaab'il eleq'. Neetz kyii'n kab'al, ikyx itee'nab'ajo, b'aaka kyetz b'aj jiil. Mix tu'n kyeetz masaat kyu'n

xjaal.

Ma tz'eel q'iij, nchi jaaw itz'aj txqantl, b'aaka kychmeet juuntl el.

Ntzaaj meeb'a, nxi' tq'ama'n te tyaa':

-Nan yaa', at kab' waa'lana kyee'yax chikiin; qoo wuuk'ala, qla'tzqa waa'lana, maa' chi chmeet -chitzan.

-Qoochaq - chitzan yaab'aj.

Nche'xtzan kil kye alamaj. Ma chi poon niqaa'yan ti'j pee'n, luuqa masaat nchi t'ikypajee'.

Ntzaaj yaab'aj, q'ab'aal xi' ttze'n.

-Jejee'y jejee'yexte -chitzan.

O'kx kyb'ii masaat ikyjo, t'i'kyla, t'i'kyla kyeex ti'jxa pee'n, kykyaqiil i-ex b'aj, b'i'x naaj tnab'il yaab'aj.

Ntzaaj meeb'a, nxi' tii'n luux b'ix tal xmil, te txokb'al kyee masaat, q'ajt took tzii pee'n tu'n.

I-uul juuntl el, b'aaka kyokx b'aj tuj kypee'n.

Nxi' tq'ama'n meeb'a te tyaa':

-Mii'n tz'ok teena tzeel, kyee chex oq waa'lana ikyjo -chitzan.

-Chin tnojsaama waal, mii'n b'ant juuntl el wu'na -chitzan yaab'aj. Nchaajtz kyjaa aa q'iijo.

Ma tz'eel nim q'iij, nxi' tq'ama'n meeb'a te tyaa':

-Nan yaa', maa' chmeet kyb'aj ni waa'lana. Ja'la, qa taja txi'ya lolte kyee, qoo -chitzan.

-Qoo waal, aax waj ch'in weeky' chin kiina kyi'j -chitzan.

Ma chi poon niqaa'yan ti'j pee'n, luuqa masaat ite', kyee'yax chin kiin ite'kx tuj pee'n.

Nchi q'ajt jiil tuj pee'n, b'ix nchi t'ikypajee', nchi jaaw xwit'paj twi' pee'n. Ntzaaj ttzeb'al yaab'aj.

-Jejee'y, jejee'yxte -chitzan.

Til kyex b'aj ti'jxa pee'n. Nook teen luuxal tuk'ax tal xmil kywitz, tu'n kyaajtz meltz'aj juuntl el.

Nti'x i-aajtz, b'i'x i-ex b'ant tjaq' k'uul, kyja'tzan tjaq' k'uul ite'qa masaat ja'la.

K'uu'nxtaq ch'iintl tmu'pal tb'aqal masaat tu'n meeb'a, ntzaaj yoqpaj meeb'a nxi' munal tee:

-Ma chiinxa munal tee, qapa chiix chijaa'wal juuntl el -chitzan.

Ela tkub' muna'n. Matzan poon q'iij tu'n t-xi' loltee, qa ootaq chi jaa'wal.

Ma poon meeb'a, nxi' tki'n noq txqan xuul ootaq chi jaa'wal mulq'aj: Luutzan xo'j, tuk' masaat, txhpel xe'q, b'ix niky'kax txakaj xuul.

Minti'xtzan ijaa'wal juuntl el masaat, naajtz tjaa, nxi' tq'ama'n:

-Mitzala aax weexa meb'yiil ikyjo -chitzan -, maa'la b'antx -chitzan xi' tq'ama'n.

INDICE

Tojtzunjo' u'jlu ntzeqetzun tuk'e jun la'j te qyaajel ojtxi' tu'ntzun nim toklen ex mekb'eb'el kyejo' k'wal tu'ntzun otzqi'n ttz'ib'ex qyool mam kyu'n.

Txqent yool nim tipumal tl'j xjo':

Pakab' kye tal k'wal	(nivel 1)
B'ib'il kye tal k'wal	(nivel 1)
Q'o u'jen pakab ex b'ib'il	(nivel 1)
Xjaw ex k'wal	(nivel 2)
Tqan a'	(nivel 2)